

PARLAMENTARIZMUS ÉS DIKTATÚRA¹

II.

Az 1688-AS FORRADALOM a parlamenti szuverenitás győzelmét jelentette — az 1832. évi reformtörvény pedig a népszuverenitás A. győzelmét valósítja meg. Mert az 1832. évi Reform Bill a rothadt városok választójogának eltörlésével, a városi választójog egységesítésével⁸ és a képviselőnek a választó polgárok számához való arányosításával nemcsak a választójog kiterjesztését valósította meg, hanem azt egészen új elvi alapokra is fektette. Az addigi helyzet és felfogás szerint a parlament az ország közjogi testületének képviselőt foglalta magában s ebből a szempontból másodrendű kérdés volt az, hogy az egyes testületek mily módon választották meg és küldötték ki követüket: az új rendben azonban a választóközönség az emberfejek száma szerint csoportosított formációkban, kerületekben szavaz, amelyeknek egyébként nincsen semminő közjogi személyiségük. Habár tehát a demokrácia számszerű előhaladása csekély az új törvényben (a választópolgárok összes száma 435.391 főről 652.777 főre emelkedett: mintegy 24 millió lakossághoz képest ez a szám bizony elég csekély), elvi győzelme tökéletes s az ősi alkotmány védőgátjain oly rést ütött, amelyen át a demokrácia árjának további előhaladását többé nem lehetett feltartóztatni. Mert a demokrácia lényege a nemzetnek a néppel, egyes emberek sokaságával való azonosítása, amiből pedig logikusan ellenállhatatlanul következik a teljes politikai egyenlőség, az általános választói jog követelménye.

Maguk a reform alkotói azonban nem voltak tisztában annak horderejével, hiszen valóban egyelőre csak az történt, hogy a középosztály — mint mondani szokás — „bevonult az alkotmány sáncai közé“: a nép, a „multitude“ (sokaság) felé ezek a sáncok elég szorosan zárva maradtak az új cenzus viszonylagos magassága folytán. Ez a reform ilymódon jellegzetes angol alkotás: utat nyit a demokráciának s mégis megtartja a vezetést az arisztokrácia kezében. Mert a burzsoázia ebben a mozgalomban, mint mindig és mindenütt, úgy lép fel, mint a nép, a demokrácia elővédje, rohamcsapata. Legalább is, amíg elvi harca kimerült a negációban, a támadásban a privilégiumok és a zárt uralkodó kasztok rendszere ellen, joggal tarthatta magát népies, demokratikus mozgalom vezérének. Viszont a polgári középosztály rohamcsapatainak vezetését átvették a Whigek, vagyis a régi arisz-

¹ L. Magyar Szemle 1932. áprilisi szám, 387. l.

² A városi választójog egységes jogcíme e törvényben a legkevesebb 10 font sterling évi lakbérfizetés.

tokráciának egy tekintélyes és nem kevésbé előkelő csoportja, akik régi hagyományokhoz híven, voltaképp ezúttal sem tettek egyebet, mint azok az elődjeik, akik 1642-ben, majd 1680-ban a protestáns városi polgárság élére állottak. Mint annakidején, a Whig-párt fellépése most is megíúsította azt, hogy az angol közélet nyílt osztályharcnak legyen színterévé és megóvta a politikai fejlődés kontinuitását. A demokrácia egy lépéssel előlépett, de csak azon az áron, hogy fejét vesztette: az arisztokrácia megnyitotta sorait és befogadta magába a demokrácia vezető rétegeit. A Whig-arisztokrácia annak fejében, hogy magáévá tette a középosztály politikai és gazdasági érdekeit, megtartotta a politikai vezetést a saját kezében.

Ez a reform egyúttal az, amely a király politikai hatalmának végleges megsemmisítésével a kétpártrendszer megszilárdulását lehetővé tette. Igaz, hogy eleinte az a veszély látszott fennforogni, hogy az új rendszer csupán megfordítása lesz a réginé s hogy amint a régi világban csupán a „király barátainak“ pártja volt kormányképes, úgy az új világban csupán a „nép barátainak“ pártja lesz az. De amint a Whigek sikert arattak régi politikájuk megismétlésével, ugyancsak a Toryk is megismételték azt, amit a XVIII. században csináltak: amint akkor rálicitáltak a Whigekre a király iránti barátságban, most is idővel kimutatták azt, hogy voltaképpen ők a nép igazi barátai.

Láttuk, hogy a Whigek a demokráciának törtek utat, de ők nem voltak demokráciák, csupán liberálisok. Mint ilyenek szabadságot követeltek és harcoltak a kasztok és privilégiumok régi rendszere ellen. Ebben a harcban mögöttük sorakozott fel a nép. De ami a népből politikailag öntudatos és akcióképes volt s ami ennél fogva a Whigek demokráciájának mértékét meghatározta, az új kapitalista burzsoázia volt s ez a politikai szabadságot nem utolsó sorban azért követelte magának, hogy annak segítségével megvalósíthassa a „laissez faire“ elvét: a gazdasági szabadságot. A gazdasági szabadság elve azonban eo ipso korlátjává válik a politikai szabadságnak, mert gazdasági szabadságra a kapitalistáknak van szükségük, a gazdaságilag erős elemeknek, amelyek ezt a szabadságot a maguk gazdasági erejének korlátlan érvényesítésére használják fel. Alattuk a tőlük gazdaságilag függő, napi munkájából élő elemek sorakoznak: akiknek viszont arra kell a politikai szabadság, hogy ezt a kapitalistáknak túlsók hatalmat biztosító gazdasági szabadsága korlátozására használhassák fel.

A liberális párt tehát a középosztály gazdasági érdekeinek szolgálatában kerékkötőjévé vált a demokráciának, amelynek útját éppen ő nyitotta meg. A demokráciának a liberálisok kezéből kiesett zászlaját ekkor a Toryk új vezére, Disraeli vette fel: a demokrácia újabb előnyomulása az ő kormányának 1867. évi reformjával veszi kezdetét, amely megadta a választójogot a városi lakosságban mindazoknak, akik önálló háztartással bírtak s ezzel politikai jogokhoz juttatta az ipari munkásosztály elejét. A „Tory demokráciának“ Disraeli által hirdetett elmélete azon az alapelven nyugodott, hogy a népnek nem azért van politikai szabadságra szüksége, mintha különös gyönyörűsége telnék a hatalom birtokában, hanem hogy olyan vezetőket választ-hasson magának, akikben megbízik, akiről tudhatja, hogy érdekeiről

lelkiismeretesen gondoskodni fognak. Már pedig az angol gentry, úgymond, nyugodtan várhatja a nép ítéletét, mert sohasem tévesztette szem elől azt az elvet, hogy a hatalom s a vagyon, gazdagság birtoka nemcsak jogokat, hanem elsősorban kötelességeket jelent: a gyengék és szegények gondozásának, a népről való gondoskodásnak kötelességét. Valóban a birtokos gentry hozzá volt szokva, hogy a néppel s a szegénységgel törődjék, mert az ő kezében volt a helyi önkormányzat s a szegények is a helyi önkormányzat gondozására voltak utalva. Viszont az új burzsoázia, amely maga is a szegénységből, a porból küzdötte fel magát, természetesnek vélte azt, hogy a szegénység ne várjon támogatást, védelmet, hanem maga iparkodjék helyét a társadalomban megtalálni és biztosítani. Az anglikán gentry magával hozta a középkori katholicizmusból, amely a szegénységben valósággal a szent állapotnak egy nemét látta, a szegények gondozásának elvét: viszont a „puritán“ szellemű burzsoázia, amely az életben való boldogulásban, a gazdagságban egyenesen az isteni kegyelem megnyilvánulását vélte, hajlott arra, hogy a szegénységet valósággal bűnnek vagy legalább is a bűn következményének tartsa. Ezért a liberális burzsoázia a szegénység leküzdésére egyenesen börtönöket — dologházakat — állított fel, viszont a konzervatív gentry a szociális gondoskodás szempontjait iparkodott érvényre juttatni. Disraeli erre a tradícióra építette az új konzervatív politikát, ezzel pedig valóban helyreállította a két nagy parlamenti párt egyensúlyát. A kétpártrendszer az ő idejében éri el virágzásának tetőpontját, mert az ő fellépése és politikája, amely a reakció gondolatával teljesen szakított, végül teljesen közös nevezőre hozta a pártokat. Amint Disraeli kisajátította az eredeti liberális programból a politikai reform gondolatát, ugyanúgy kényszerült rá a liberális párt arra, hogy a szociális gondoskodás eszméjét a Toryktól átvegye. Ettől kezdve voltaképp nincs elvi ellentét a pártok között, csak gyakorlati kérdéseken ütköznek meg egymással s ezért joggal mondja Boutmy, hogy lényegben a pártok sokkal kevésbé hasonlítanak a hívők két csoportjához, amely egy-egy doktrína győzelméért harcol, mint két küzdő csapathoz, amely egy vitatott terület birtokáért vetélkedik és egy-egy jeligét ír zászlajára, hogy meg lehessen különböztetni az ellenféltől.

EKÖZBEN a demokrácia fokozatos előhaladása nem sok kárt tett az arisztokrácia politikai vezetőszerében. H. J. Laski megállapításai szerint 1801 és 1831 közt (az első Reform Bilit megelőző időben) a kabinetminisztereknek 73%-a volt lordok fia, 68% végezte tanulmányait Oxfordban, illetőleg Cambridgeben: a két nagy arisztokratikus egyetemen és 60% került ki az arisztokratikus középiskolákból (az ú. n. Public Schoolokból). 1885 és 1905 között a lordok fiainak számaránya 58%-ra csökken, de az oxford-cambridgei diákoké 74%-ra és a Public School-növendékeké 65%-ra emelkedik.

Ezen nincs mit csodálkozni. A szocialista Labour Party háború utáni előnyomulásáig az angol parlament két nagy pártja megszakítatlan folytonosságban származott le a XVIII. századbeli Whig és Tory oligarcháktól. Ezek esszenciálisán „úri“ alakulatok voltak, „gentlemanek társaságai, amelyekben csak úriemberek számára volt

hely, olyanok számára, akik ellen — ha nem is a származás — a gondolkodás és a fellépés előkelősége szempontjából nem lehetett semmi kifogás. Új rétegek asszimilálása nem nehéz, ha azok állandóan kisebbségben vannak s régi nagy hagyományokkal rendelkező intézményeknek asszimiláló ereje ismeretes. A régi pártok állandóan „haladó” politikája biztosította azt, hogy azoknak állományában és vezetésében hirtelen változás ne essék; tekintve, hogy a reformokat mindig azok csinálták, akik „fölül” voltak, nem volt ok és lehetőség az ő kiküszöbölésükre: ők mindig újra és újra megnyitották ugyan az utat a feltörekvő rétegek előtt, de a helyek nagy részét mindig megtartották maguknak, vigyáztak arra, hogy az „úriemberek” mindig többségben legyenek s hogy a vezetés az övék maradjon. A westminsteri palota ekkép továbbra is „az úriemberek legelső klubja” maradt és a politika is megmaradt úriemberek foglalkozásának.

Itt persze felmerül egy kérdés. Amidőn arról beszéltünk, hogy a helyes kormányzás feltétlenül arisztokratikus, csak a legjobbak kormánya lehet, az arisztokráciát persze nem születési, társadalmi, hanem szellemi és erkölcsi előkelőség értelmében fogtuk fel. Kérdés, hogy az arisztokráciának ez a két értelme mennyiben fedi egymást.

A született arisztokrácia öröklött ajándékként kapja az anyagi függetlenséget és az értékesség, a magasabbrendűség érzését: az anyagi függetlenség megszokása közömbössé tesz egyéni anyagi előnyök iránt, a magasabbrendűség érzése pedig megkönnyíti a tárgyilagosságot, mert megszabadít a mindenáron való érvényesülés vágyától, amely oly gyakori kísérő jelensége az úgynevezett „inferiority complex”-nek, az alacsonyabbrendűség vagy háttérbeszodottság érzésének. A születési arisztokráciának továbbá módjában van a legjobb nevelést juttatni gyermekeinek: testük és lelkük egészségére egyaránt ügyelni s végül az ő körében fejlődnek ki a könnyed, finom, előkelő modor szokásai és szabályai. Igaz, hogy a külső előkelőség nem mindig jár együtt a lélek előkelőségével, az úri modor az úri gondolkozással: de viszont a külső finomság és előkelőség az előkelő léleknek természetes megjelenése, a forma, amelyet magának önkénytelenül keres. A benső, természetes érték bizonyára meglehet külső megjelenés, külső csiszolt-ság nélkül is — ámde egész világunk s benne mindaz, amire mint speciálisan emberi alkotásra büszkéek vagyunk: kultúra s mi egyebet jelent kultúra, mint nemesítést, benső, természetből adott értékek csiszolását: keresését a nemes formáknak, amelyek ezekhez az értékekhez méltóak lehetnek.

Függetlenség, tárgyilagosság és előkelőség ekkép azok a megbecsülendő értékek, amelyeket egy születési arisztokrácia hagyományosan hoz magával, — de ez természetesen nem jelenti azt, hogy ezek az értékek az ő örök privilégiumai. Korántsem! Hiszen mindezek szellemi értékek, amelyek nem a vér, hanem a nevelés: egy bizonyos étosz elsajátítása útján származnak tovább. Ebben a nevelésben pedig nem annyira a közvetlen oktatás, mint inkább a környezetnek, az atmoszférának hatása az, ami a lényeges, ami asszimilálólólag hat. Hasonló környezethatás, asszimiláció útján tehát más, „új” rétegek is magukévá tehetik egy születési arisztokrácia szellemi habitusát, de mindig csak

addig, amíg kisebbségben vannak, mert csak egyeseket és kisebbségeket lehet valóban mélyrehatóan asszimilálni.

Ilymódon egyesek és kisebbségek állandó befogadása és asszimilálása útján tartja fenn magát az angol közélet arisztokratikus szelleme, miközben a perszonális voltaképp lassan teljesen átalakul: úgyhogy a születési arisztokrácia mindinkább helyet ad egy tisztán szellemi és morális arisztokráciának, amely azonban egy régi születési arisztokrácia összes erényeit és hagyományait megőrizte. A demokrácia előhaladása pedig ebben a rendszerben mindig csak egy-egy felső elit-réteg előhaladását jelenti, másszóval az arisztokrácia állandó fokozatos kibővülését.

S a nép, a „szuverén“, kérdezhetnők, miért nyugodott bele a dolgok ily állapotába? Miért tartja fenn szabad szavazataival az arisztokrácia uralmát? John Stuart Mill ezt a tényt azzal magyarázza, hogy az angol embert csupán a maga szabadsága, függetlensége érdekli s a mások feletti hatalom után nem vágyik, azt nem keresi s azért szívesen meghagyja a hatalmat azoknak a kezében, „akiknek az önként jut, társadalmi helyzetük következtében“. Ez az attitűd is történeti okokból érthető meg: az angol állam igazgatása kezdettől fogva a birtokos urak köréből kikerült békebírák kezében volt, amint a nép parlamenti képviselője is túlnyomóan a gentrynek jutott: mindez oly időben, amikor tisztségek és hivatalok — nobile officiumok — vállalása még több terhet jelentett, mint gyönyörűséget. Ez a felfogás megrögződött a népben: hogy tisztségek, hivatalok viselése teher és kötelesség, amelyre a társadalmi állás és nagyon kötelez — noblesse oblige! Mivel pedig az angol arisztokrácia minden időben bebonyolította, hogy a feladatok ellátására nem méltatlan, a népnek nem volt s nincs oka rá, hogy felfogását és szokásait megváltoztassa. S ez annál könnyebben érthető, mivel a nép természeténél fogva konzervatív, mivel megvan érzéke az értékek természetes sorrendje iránt és nem szívesen változtatja eszményeit, amíg napnál világosabbá nem válik, hogy csalódott azokban. A nép olyan vezéreket választ magának, aminőket álmodik s tudjuk, hogy a népmese tele van eszményi királyfiakkal s tündérhercegekkel. Az angol gentleman fogalma is ilyen, a nép által, kisebbségek által álmodott emberi eszménykép. Innen ered az egyszerű népnek az úriemberek felett gyakorolt sajátos „patronázsa“. Az előkelő angol gyermek első nevelését nem szüleitől, hanem „nurse“-étől kapja s ennek az a becsvágya, hogy neveltjéből „igazi gentlemanét csináljon. S ez a gentleman egész életén át ügyelni fog arra, hogy ehhez az eszményhez hű maradjon, hogy a kisemberek becsülését el ne veszítse, hogy sohase tegyen olyasvalamit, amire egykori dajkája azt mondaná: „Ilyet egy gentleman nem tesz soha!“

Ámde az angol parlamenti pártok még egy másik érdeemben is arisztokratikus alakulatok — s ez nem kevésbé fontos —, amennyiben ugyanis benső szervezetükben szigorúan hierarchikusok, a vezétést egy keskeny elitnek, illetőleg az ennek élén álló vezérnek kezében hagyják és merev pártfegyelmet tartanak fenn. Különös körülmény: az angol, amely nem katona-nép, politikai pártjaiban sokkalta katonásabb rendet tart, mint a kontinens nagy katonanemzetei. Nos

talán éppen ezért. A katonáskodás általános sohasem lévén, helyét a harci élet békés formája foglalta el: a lovagi torna s ennek egyes ivadéka: a sport. És pedig az angol sportjátékok közül a legelterjedtebbek s a legnépszerűbbek a csapatküzdelmek: a cricket, a football, a csapatevezősverseny, ahol nem az egyéni teljesítményen, hanem a csapat együttes teljesítményén van a súly. Itt döntő szerep jut a fegyelemnek: fontos, hogy mindenki az ő kijelölt helyén a csapatra legértékesebb munkát végezze és hogy az együttesnek érdekei szempontjából teljes önfeláldozással küzdve, feltétlenül alávesse magát a csapatkapitány rendelkezéseinek. A sportoló csapatban ekkép mindenki megtanulja nemcsak azt, hogy a neki jutó kötelességeket pontosan teljesítse, hanem azt is, hogy a természetes vezér, a hivatott parancsnok, a csapatkapitány személyes fölénye és tekintélye előtt önként meghajoljon. A politika pedig — utaltunk már erre — Angliában szintén nem egyéb, mint a sportnak, a csapatjátéknak egy neme, ahol ugyancsak két csapatnak kell lenni, ahol mindkét csapat „válogatott csapat“, amelybe a nemzet legjobbait kell beállítani és ahol mindkét csapatban mindenkinek, helyes erőelosztással, a legjobb munkát kell végeznie a hivatott vezérnek, a kapitánynak irányítása szerint. „Az arisztokrácia Angliában — mondta Montalembert — mindenütt megvan, mert mindenütt megvan az egyéni kiválóság megbecsülése, ami az arisztokratikus gondolkodásnak jellemző vonása: a hajlandóság arra, hogy a hatalom azoknak adassák, akik legtöbbet érnek és legjobban állják meg helyüket.“

ÍGY ALAKULT KI és így érthető meg az angol parlamentarizmus, mint az angol atmoszféra terméke és az angol élet egy darabja: ez a demokratikus alapokra épített arisztokratikus rendszer, amelyben a demokratikus választó, amidőn szuverén jogait gyakorolja, nem tesz egyebet, mint választ két arisztokratikus kormánygamitúra között. Ezen pedig a Labour Party, a szocialista munkáspárt előnyomulása sem sokat változtatott. „Ezideig — írta H. J. Laski, a L. P. bal szárnyához tartozó ismert állambölcselő 1930 nyarán, a második Labour-kormány egyévi uralkodása után — a L. P. hatalomrajutása nem tekinthető a hagyományos Anglia politikai szerkezete ellen intézett elhatározó támadásnak; 1924 (az első Labour-kormány uralma) és 1929, úgy mint 1832, csupán újabb tanujelei az angol arisztokrácia nagyszerű felszívó, asszimiláló képességének.“ S valóban, ez alig is lehetne másképp: mint az angol parlamentnek immár organikus szervezetéhez tartozó tényező, a L. P. is alkalmazkodni kénytelen az angol parlamenti élet szabályaihoz s ugyancsak azoknak kell adnia a vezetést, akik erre leghivatottabbak, akik a pártnak elitelemei, akik tehetség, jellem és fellépés dolgában egyaránt kiválnak s nyugodtan megállhatják helyüket a legnagyobb nevek és legnemesebb hagyományok hordozóival szemben is. „Ramsay MacDonald-en — írja az angol szocialista mozgalom egyik (szocialista) történetírója — a munkásosztályból való leszármazásnak semminő jelét sem lehet felismerni. És minthogy a brit nép általában azt ismeri el gentlemannek, aki úgy viselkedik, mint egy gentleman — és nem kutat rang vagy leszárma-

zás után: az a tény, hogy MacDonalddnek szembetűnően jó modora van, — nagy szerepet játszott pályafutásában. A tömeg ugyanis Nagy-Britanniában azt tartja: a politikában is, mint a cricketben, a „kaptány“ gentleman kell hogy legyen.“

Noha tehát a Labour Party képviselőinek tetemes része kétség-telenül más rétegekből rekrutálódik, mint a két régebbi párt személy-zete: az „elülső pádon“ ülő vezérkara, amelyből a Labour-kormá-nyok kerülnek ki, egy lényeges tekintetben sem különbözhetik a többi pártok „garnitúráidtól. Már pedig ez éppen a legfontosabb körülmény az angol parlamenti rendszer folytonossága szempontjából. Azoknak ugyanis, akik úgy vélik, hogy a Labour Party előnyomulása szükségkép véget vetett a kétpártrendszernek, — mert hiszen azóta már nem két párt van a parlamentben, hanem három — azt feleljük, hogy ez a helyzet a rendszer lényegét nem érinti. Azt mondtuk: az angol parlament normális működése feltételezi a kétpártrendszert, ez azonban nem jelenti azt, hogy ott valóban mindig csak két párt van. Ez ellenkezőleg generációkon át nem fordult elő: hiszen a Labour Party emelkedése előtt ott ültek az ír nacionalisták az Alsóházban, akiknek állásfoglalása nem egyszer zavarta meg a parlamenti mérleg egyensúlyát. A valóság tehát nem az, hogy csak két párt van az angol parlamentben, hanem hogy az angol rendszer úgy működik, mintha mindig csak két párt volna benne: „a“ kormány pártja és „az“ ellen-zék pártja. Kifejtve ez azt jelenti, hogy kormányzás szempontjából csak két „garnitúra“ között lehet választani s tehát a „kétpártrend-szer“ helyett szabatosabban „kétgarnitúra“-rendszerrel kellene be-szélni — annál is inkább, mivel a garnitúrák különböző pártszínezé-ténél voltaképp sokkal fontosabb azoknak esszenciális egynemúsége. A kormányzás tapasztalataiban otthonos és a kormányzás felelősségére felkészült garnitúráknak lényeges egyező tulajdonságuk az, amit „güvemementális érzék“-nek neveznek: a kormányzásnak mint gy-a-korlati tevékenységnek felfogása, amelynek vitelében a realitás, a tények iránti érzék némileg elárnyékolja a pártprogrammok elvi tar-talmát.

A garnitúráknak ez az esszenciális egynemúsége teszi lehetővé azt is, hogy azonnal összefogni s egyesülni tudjanak, mihelyt a nem-zet egészét fenyegető komoly veszedelemmel állanak szemben: amint ez történt a háború alatt s ismét az elmúlt évben, a pénzügyi össze-omlás veszedelmének árnyékában. De ezekben az esetekben a régi pozíciókba többé nem lehet visszatérni, mert a konvencionális „elvi“ ellentétek nem egészen reális volta ilyenkor túlságosan nyilvánvalóvá válik: sem a közönség, sem maguk a politikusok nem tudnak többé hinni azokban; már pedig a parlamentáris lovagi torna szabályaihoz az is hozzátartozik, hogy a harc komolyságában nemcsak a nézők-nek, hanem a harcolóknak maguknak is hinniök kell. A rendszer folytonossága második garnitúra hiányában azonban megszakadna: ilyenkor tehát a pártfüziót pártszakadás, illetőleg egy új pártnak a hivatalos ellenzék szerepébe való előnyomulása, egy új alternatív kormánygarnitúra kiválasztása kíséri. A „garnitúrák“ rendszere mind e pártbomlásokon át érintetlenül fennmarad, mert mindig van egy

hivatalos ellenzéki garnitúra, amely szükség esetén a kormányzást átveheti. A régi pozíciókból kimozdított, elvileg elszíntelenedett „maradék“-csoportoknak pedig az a szerep jut, hogy kitöltsék a rendszer hézagait, amelyek onnan erednek, hogy az alternatív kormánypárt szerepébe egy új, eladdig a természetlen merő ellenzékiesség árnyékában felnőtt s tehát még guvernementális érettséggel és tapasztalatokkal nem rendelkező párt került, amely elveit s programját még komolyabban veszi, mint gyakorlati feladatait.

In concreto: a liberális pártot diszkreditálta a Lloyd George-féle koalíciós kormányzás, vagyis az a tény, hogy a pártnak azelőtt legradikálisabb vezére éveken át a Toryk „foglyaként“ kormányozta a birodalmat. A Labour Party ennek köszönhette háború utáni sikereit. Amióta pedig ez az utóbbi elfoglalta az alternatív kormánypárt helyét, napról-napra nyilvánvalóbbá vált, hogy a liberális párt többé nem fog tudni kormányt alakítani. Ennek dacára fenn fog állani mindaddig, amíg a Labour Party politikájához a doktrinér radikalizmus bélyege tapad. Mert az angol választó nem akar doktrinér „elvi“ alapokon való pártkormányzást, ő a „juste milieu“, az arisztotelészi „közép“ alapján, a közérdek alapján való körültekintő kormányzást akar, de időnkint szeret „garnitúrát“ változtatni, különösen ha az idők rosszak — s mikor „jók“ az éppen futó idők? — mintahogy a betegnek is jólesik időnkint a másik oldalára feküdni. Ezt persze csak addig teheti meg, amíg a két oldala nem válik szét egymástól, hanem organikusan összefügg. Ezért nincsen helye radikális elvi pártpolitikának az angol parlamentben s ezért van az, hogy az angol két-pártrendszer voltaképp túlélte önmagát s a három, sőt többpártrendszer némileg szétmarcangolt köntöse alatt is sértetlenül megőrizte épségét.

OTTLIK LÁSZLÓ

Folytatjuk